

Numer tematyczny

**Polacy w trzeciej dekadzie
przemiany systemowej:
analiza z perspektywy
psychologii politycznej**

Redaktor numeru
Urszula Jakubowska

Wprowadzenie

Niniejszy numer *Przeglądu Psychologicznego* ukazuje się w 25 rocznicę przemian systemowych w Polsce. Dwie dekady przemian systemowych to wystarczająco dużo, aby zbudować podstawy nowego systemu, a zarazem zbyt mało, aby mówić o stabilnym, dojrzałym systemie politycznym. Zgodnie z opinią politologów, w Polsce nadal mamy do czynienia z systemem hybrydowym, będącym konglomeratem elementów starego systemu obok nowych instytucji demokratycznych, powstałych po roku 1989 r. Nowy system stale ewoluuje. O przebiegu zjawisk ekonomiczno-politycznych, kształcie systemu politycznego i jego jakości decydują w głównej mierze ludzie. Stąd artykuły składające się na ten numer *Przeglądu* są próbą odpowiedzi psychologów na najbardziej aktualne i kluczowe pytania związane z obywatelską kondycją Polaków i jej skutkami dla procesów demokratyzacji Polski: dlaczego gospodarka oparta na mechanizmach wolnorynkowych bywa niewydolna? Dlaczego tak wielu Polaków odmawia udziału w życiu społecznym/politycznym? Jaki jest stan mentalności społeczno-politycznej Polaków, orientacji politycznych i postaw wobec demokracji? Jakie cechy mentalności, postaw religijnych, społeczno-politycznych sprzyjają procesom demokratyzacji, a jakie ten proces utrudniają?

Artykuł Janusza Reykowskiego pt. *System rynkowy jako psychologiczny mechanizm. Perspektywa makropsychologii*, otwierający niniejszy numer *Przeglądu*, wpisuje się w aktualną dyskusję o źródłach obserwowanego na świecie kryzysu gospodarki wolnorynkowej. Autor zwraca uwagę, że motywacja oparta na maksymalizacji własnych interesów, stymulowana przez wolny rynek, wbrew utrwalonym teoriom ekonomicznym i potocznej opinii, może hamować efektywność ekonomiczną. Formuluje tezę, że działania oparte na motywacji wewnętrznej mogą stanowić skuteczniejszą siłę napędową gospodarki.

Kolejne dwa artykuły obejmują analizę mentalności społeczno-politycznej Polaków. Prezentowane w nich badania, przeprowadzone z udziałem reprezentatywnych prób, są oparte na założeniu, że od mentalności społeczno-politycznej obywateli zależy z jednej strony rozwój procesów demokratyzacji, z drugiej – kształt, jaki może przyjąć system demokratyczny oraz jakość tego systemu. Artykuł Martiny Klicperovej i Jaroslava Kostala pt. *Demokraci w Europie Środkowej – przypadek Polski. Typologia mentalności politycznej na podstawie reanalizy Europejskiego Studium Wartości* omawia badania międzykulturowe. Efektem tych badań jest opracowana przez autorów typologia mentalności społeczno-politycznej Europejczyków, w tym Polaków. Próbują oni prognozować, które z wyróżnionych typów mentalności mogą sprzyjać

rozwojowi demokracji w określonych warunkach bądź ten rozwój hamować. Wyniki badań stanowią bogaty materiał obserwacyjny, który z pewnością doczeka się w przyszłości ram teoretycznych, pozwalając na wyjaśnienie różnic w jakościach systemu demokracji państw europejskich. Dla polskiego czytelnika tekst może być szczególnie interesujący, bowiem pokazuje i interpretuje mentalność społeczno-polityczną Polaków z perspektywy „zewnątrznej” (tj. badaczy nie będących Polakami) oraz dokonuje porównań mentalności Polaków do nacji innych państw europejskich.

Problematykę mentalności społeczno-politycznej podjął także Krzysztof Korzeniowski w artykule pt. *Mentalność społeczno-polityczna w historycznych regionach Polski*. O ile Martina Klicperova i Jaroslav Kostal w interpretacji typów mentalnościowych odwołują się do zdarzeń historycznych powojennej Polski, to Krzysztof Korzeniowski sięga dużo dalej w przeszłość. Przytacza wiele danych ukazujących, że stwierdzone przez niego różnice mentalnościowe między mieszkańcami poszczególnych regionów Polski prawdopodobnie dają się wyjaśnić społecznym dziedzictwem kulturowym, wynikającym ze specyficznych warunków życia w dawnych zaborach. Wyniki pomiarów w reprezentatywnej próbie Polaków skłaniają autora do wniosku, że określone cechy mentalnościowe predysponujące do największej konsolidacji demokracji przeważają w regionie dawnego zaboru pruskiego w stosunku do pozostałych regionów.

Polacy na tle innych państw demokratycznych systematycznie wyróżniają się szczególnie niską aktywnością obywatelską. Pojawia się pytanie, dlaczego? Kolejne trzy artykuły podejmują próbę odpowiedzi na to pytanie, uwzględniając różne formy aktywności społecznej/obywatelskiej/politycznej. Maria Lewicka w artykule pt. *Relacje z sąsiadami jako pośredni kapitał społeczny* przedstawia wyniki badań przeprowadzone w reprezentatywnych próbach Polaków i mieszkańców Ukrainy. Badania te doprowadziły do wniosku, że forma kapitału społecznego, jakim są więzi sąsiedzkie, stanowi główny czynnik determinujący aktywność obywatelską. Znaczenie kapitału społecznego w podejmowaniu legalnej aktywności politycznej ukazują także badania Urszuli Jakubowskiej i Krzysztofa Kaniastego. Wyniki opisane w artykule pt. *Psychospołeczne predyktory legalnej aktywności politycznej Polaków* wskazują, że spośród kilku analizowanych grup czynników – strukturalnych, mentalnościowych i psychospołecznych – czynniki psychospołeczne, m.in. odnoszące się do relacji społecznych (poczucie kolektywnej skuteczności politycznej i wsparcia społecznego w obszarze polityki), okazały się najważniejsze w przewidywaniu legalnej aktywności politycznej.

Rolę cech socjodemograficznych, systemu wartości politycznych i czynników kulturowych w aktywności politycznej badały w grupie studentów Jolanta Miluska i Beata Pająk-Patkowska. Na podstawie pomiarów przeprowadzonych dwukrotnie w odstępie kilku lat, Autorki podjęły próbę prześledzenia zmian różnych form politycznych aktywności. Wyniki zaprezentowane w artykule pt. *Społeczno-demograficzne uwarunkowania aktywności politycznej w procesie transformacji systemowej* wskazują na stabilnie niski poziom ak-

tywności politycznej, przy czym różne formy tej aktywności uzależnione są od specyficznej konstelacji badanych uwarunkowań.

Niniejszy numer *Przeglądu Psychologicznego* kończy artykuł poświęcony postawom fundamentalistycznym. Jest to zjawisko, które – o ile staje się rozpowszechnione – może stanowić jedną z istotnych barier w rozwoju demokratycznych stosunków społecznych. Istotą postaw fundamentalistycznych religijnie jest bowiem narzucanie otoczeniu własnej religijnej wizji świata. Tym samym postawy fundamentalistyczne mogą naruszać podstawową wartość w systemie demokratycznym, jaką jest wolność. Włodzimierz Oniszczenko, Agnieszka Małkowska-Szkutnik i Anita D. Dąbrowska przeprowadzili badania eksploracyjne, sprawdzając zależności między postawami fundamentalistycznymi religijnie, orientacjami ideologicznymi i cechami jednostki, decydującymi o jej pozycji w strukturze społecznej. Ustalenia na ten temat przedstawili w artykule pt. *Czynniki demograficzne a fundamentalizm religijny i postawy społeczno-polityczne wśród studentów*.

Kontynuacją i poszerzeniem wątków dotyczących politycznego ekstremizmu jest recenzja książki pod redakcją Michaela A. Hogga i Danielle L. Blaylock pt. *Extremism and the psychology of uncertainty* (Malden, MA: Wiley-Blackwell 2012). Autor recenzji – Tomasz Besta prezentuje pracę unikalną na rynku wydawniczym ze względu na próbę pokazania modeli teoretycznych, które mogą wyjaśniać tak złożone zjawisko, jakim są różne formy politycznego ekstremizmu.

Na zakończenie chciałabym podziękować Redakcji *Przeglądu Psychologicznego* za zaproszenie do zredagowania niniejszego numeru i bardzo satysfakcjonującą współpracę przy jego edycji. Serdeczne podziękowania kieruję także do współautorów tego numeru – Autorów artykułów i Recenzentów pierwotnej wersji tekstów. Mam nadzieję, że tak znaczne zaangażowanie Zespołu w powstanie niniejszego numeru przełoży się na zainteresowanie Czytelników jego treścią.

Urszula Jakubowska